



## חותמו של אלוהים

שמונת הפרקים הראשונים בספר בראשית מגוללים סיפור טרגי אך פשוט: בריאה, ואחריה הרס הבריאה, ואז בריאה חדשה. תחילה, אלוהים בורא סדר. האדם פורע את הסדר הזה, כדי כך ש"מלאַה האָרץ חַמָּס" ו"השחית כל בשר את דרכו על הארץ" (בראשית ו, יב-יג). אלוהים מביא מבול המוחה את החיים מעל פני האדמה, לבד מנוח ובני משפחתו ובעלי החיים שאסף לתיבה. הכיליון חרוץ: הארץ חוזרת כמעט למצב שהייתה בו בתחילת התורה, כאשר היא הייתה "תהו ובהו וְחָשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם" (א, ב). אחרי המבול אלוהים נשבע לא להכרית עוד לעולם את כל החיים, אף כי אין לו ערובה שבני האדם לא יעשו זאת בעצמם – והוא מתחיל מחדש. את מקומו של אדם ממלא בסבב הזה נוח. הוא אביה של התחלה חדשה לסיפור האנושות.

פרק ט, הבא לאחר שבועה זו, מקביל אם כן לפרק א: שני פרקים של התחלה חדשה לעולם. אבל יש ביניהם שני הבדלים חשובים. ראשית, בשני הפרקים יש מילת מפתח החוזרת שבע פעמים – אך לא אותה מילה. בפרק א המילה היא "טוב", ואילו בפרק ט' המילה היא "ברית". ההבדל השני הוא הדרכים השונות בתכלית שכל אחד מהפרקים מציין בהם שאלוהים ברא את האדם בצלמו. הנה, כך זה בפרק א:

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ, וְיִרְדּוּ בְדִגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ".

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ,  
בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ,  
זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם. (א, כו-כו)

וכך, לעומת זאת, בפרק ט:

שִׁפְךָ דַּם הָאָדָם –  
בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ;  
כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם. (ט, ו).

ההבדל כאן יסודי. פרק א אומר לי כי אני עשוי בצלם אלוהים. ואילו פרק ט אומר לי כי הזולת עשוי בצלם אלוהים. פרק א מדבר על שליטתו של האדם על שאר הברואים; פרק ט מדבר על קדושת החיים ועל איסור הרצח. הפרק הראשון מספר לנו על עוצמתם הפוטנציאלית של בני האדם, ואילו הפרק השני מעמידנו על הגבולות המוסריים של עוצמה זו. אל לנו להשתמש בה לנטילת חייו של אדם אחר.

מכאן מובן גם מדוע התחלפה מילת המפתח החוזרת שבע פעמים מ"טוב" ל"ברית". כשאנו אומרים על דברי-מה שהוא טוב, אנו מדברים על מהותו כשהוא לעצמו. אולם כשאנו מדברים על ברית, אנו מתכוונים למערכות-יחסים. ברית היא זיקה מוסרית בין אנשים.

השוני בין העולם שאחרי המבול לעולם שלפניו טמון בכך שמצבו של האדם השתנה. אלוהים איננו מצפה עוד מאנשים להיות טובים כי הם טובים מטבעם. להפך: אלוהים יודע עכשיו כי "יִצְרַר לֵב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו" (ח, כא) – וזאת אף על פי שהוא נברא בצלם אלוהים.

אלוהים הינו אחד – אך לא כן האדם. וזהו עצם העניין. לו היה בעולם רק אדם, הוא אולי היה חי עם העולם בשלום. אך אנו יודעים כי הדבר אינו אפשרי, כי "לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבַדּוֹ" (ב, יח). אנו בעלי חיים חברתיים. וכשאדם אחד חושב שהוא יכול להשתרר כאלוהים על אדם אחר, התוצאה היא אלימות. לפיכך, אדם החושב עצמו לאלוהים הוא בחזקת סכנה חמורה.

משום כך, בצעד פשוט אחד, שינה אלוהים את המשוואה. אחרי המבול הוא לימד את נוח, ודרכו את כל האנושות, לתפוס כצלם אלוהים לא את עצמנו אלא את האנשים זולתנו. רק כך נציל את עצמנו מאלימות ומהרס עצמי.

זהו רעיון משנה-חיים. על פיו, האתגר הדתי הגדול ביותר הוא שהאדם ישאל את עצמו: האם אני יכול לראות את צלם אלוהים אצל מי שאיננו עשוי בצלמי שלי? אצל אדם שהצבע, המעמד, התרבות או האמונה שלו שונים מאלו שלי?

אנשים חוששים מאנשים שאינם כמותם. פחד זה היה מקור לאלומות משחר היות האדם על האדמה, ועודנו כזה. הזר, הנוכרי, הבא מן החוץ, נתפס כמעט תמיד כאיום. אבל מה אם ההפך הוא הנכון? מה אם אנשים השונים מאתנו אינם מחריבים את עולמנו, אלא מרחיבים אותו?

ישנה ברכה משונה הנאמרת אחר אכילה ושתייה של דברים שברכתם הראשונה היא "שהכול". ברכה אחרונה זו פותחת במילים "ברוך אתה ה'... בורא נפשות רבות וחסרונם". ה' בורא את הנפשות – וגם את מה שחסר להן. למראית עין הדבר תמוה, כמעט בלתי מובן. למה להלל את האל על שברא חסרונות?

תשובה יפה אחת<sup>1</sup> אומרת שאלמלא היו לנו חסרונות וחסרונות לא היינו זקוקים לאנשים אחרים. היינו חיה מתבודדת, לא חיה חברתית. היות שכולנו שונים זה מזה, ולכולנו יש חסרונות, אנו זקוקים איש לרעהו. מה שחסר לך יש אולי לי, ומה שחסר לי יש אולי לך. במפגש בינינו אנו יכולים להשלים איש את מחסורו של רעהו. בזכות החסרונות וההבדלים אנו מגיעים לידי יחסים שכל הצדדים מרוויחים מהם.<sup>2</sup> הרבגוניות שלנו עושה אותנו לחיות חברתיות.

על תוכנה זו עמדו כבר חכמי המשנה במימרתם המפורסמת, "אדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחברו".<sup>3</sup> זה הבסיס למה שאני מכנה – וקראתי כך גם לאחד מספריי – "כבוד השוני".<sup>4</sup>

בפעם הבאה שנפגוש אדם השונה מאתנו תכלית שוני, הבה ננסה לראות את השוני הזה לא כאיום אלא כמתנה המגדילה אותנו ויוצרת לנו אפשרויות חדשות. אחרי המבול רצה הקב"ה למנוע התמלאות חוזרת של העולם בחמס – כלומר נפילה אל המצב שבעטיו בא המבול – וביקש מאתנו לזהות את צלמו אצל מי שאינו עשוי בצלמנו. אדם הראשון ידע שהוא נברא בצלם אלוהים; נוח וצאצאיו נתבעים לזכור כי בצלם אלוהים

חותמו של אלוהים

נבראו גם בני האדם זולתם. גם הזרים והמוזרים. אין לך אתגר  
דתי גדול מזה.

1. אני מודה למר ג'ושוע רואו איש מנצ'סטר שמפיו שמעתיה לראשונה.
2. עניין זה גרם להוגים בני המאה הי"ח, כגון מונטסקייה, לראות את הסחר כחלופה למלחמה. כאשר שני שבטים שונים נפגשים, הם יכולים לסחור זה עם זה – או לחילופין להילחם זה בזה. אם הם נלחמים, צד אחד לפחות יפסיד, וגם הצד השני יספוג אבדות. אם הם סוחרים, שניהם ירוויחו. זו אחת מתרומותיה החשובות ביותר של כלכלת השוק לשלום, לטובלנות, וליכולת לראות את ההבדלים כברכה ולא כקללה. ראו Albert O. Hirschman, *The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before Its Triumph*, Princeton: Princeton University Press, 2013.
3. משנה, סנהדרין ד, ה.
4. יונתן זקס, *לכבוד השוני*, מאנגלית: צור ארליך, ירושלים: טובי, תשס"ח.